

Fyllingsdalen i forhistorisk tid

Kari Klæboe-Winther Kristoffersen, Universitetsmuseet i Bergen

Det har vært foretatt arkeologiske undersøkelser i Fyllingsdalen. Særlig er det området rundt idrettsparken på Varden og ved Gjeddevann som har vært gransket. Flere gjenstander fra dalen har kommet inn til museet oppigjennom årene, noe som tyder på at her har vært bosetning her lenge før vår tid.

Da vi startet arbeidet med denne boka var det funnet seks gjenstander fra forhistorisk tid i eller i nærheten av Fyllingsdalen. I tillegg kommer funnene fra den kjente helleren på Ruskeneset ved Straume bro og en heller i Loddefjord.

Slipt øks av flint funnet på Løvåshaugen i Fyllingsdalen. Den kom fram ved grøfting, i leirgrunnen, med ca. 50 cm myr over. Gave fra C. M. Øvrebo og Sverre Larsen til Bergen Museum i 1957 (B11094). Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Det er funnet en vakker polert øks av flint fra yngre steinalder på Løvåshaugen. Det er en breieggget øks, slipt av grå flint. Den er slipt både på over og undersiden, også i nakken, men mange hoggmerker står udekket, særlig på smalsidene. Øksekroppen er litt vridd, eggen er skadd i gammel tid, med mange små avknusinger, det ene egghjørnet er bortslått. Skadene er trolig i hovedsak resultat av bruk i eldre tid. Øksen er 12,3 cm lang og 5,3 cm bred over eggen. Den ble funnet på Nedre Fyllingen, på inngjerdet til Øvrebø minkfarm på Løvåshaugen. Den kom fram ved grøfting, i leirgrunnen, med ca. 50 cm myr over (museumsnummer B 11094).

Ute ved Stordalsvatnet under gården Bjørndal er det funnet en del av en Vestlandsøks som dateres til yngre steinalder. Dette er et eggfragment av en Vestlandsøks av grønnstein som måler 5,9 cm (museumsnummer B 13038).

Under gården Sælen er det funnet en flat, bred skive av flint. Den har blitt kvasset i kantene med små

slag. Dette gjør at man tror den kan ha fungert som et slags redskap. Skiven lar seg ikke datere nærmere enn å antyde steinalder. Skiven er av lys gråblå flint, nesten gjennomsiktig og lite patinert; den er formet som en stor, rombisk spiss. Den måler 7 cm i lengde. Den ble funnet under anleggsarbeid på veien fra Nordåsvatnet til Tjæreidviken (museumsnummer B 10333).

En flat bred skive av blågul flint funnet på Sæleide i løs grus som ble skuffet ut av en 1 m høy skjæring. Gave fra finneren, hr. Sælen, som det står i arkivene på Bergen Museum i 1952 (B10333).

Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Fragment av eggen på en bergartsøks funnet ved Stordalsvatnet på Laksevåg og gitt i gave til Bergen Museum av Carsten Troye som fant øksen (B13038).

Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

En stor angel av horn funnet på Nordsiden av Nordåsstraumen på Soluren like ved Ruskeneset. Angelen er 7,7 cm stor og meget godt bevart (B7002).

Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

På et nes ved Nordåsstraumen er det funnet en angel i horn som trolig må dateres til yngre steinalder. Dette er en stor angel av hjortehorn, spissen har mothake og stilken ender i en skrå arm med to brede innsnitt til feste for snøret. Angelen er hel, og måler 7,7 cm i lengde. Angelen stammer trolig fra samme tid som funnene i Ruskeneshelleren; yngre steinalder og bronsealder. Den ble funnet på Soluren, under gården Strømme (museumsnummer B 7002).

En vakkert hugget og slipt øks ble funnet langs Sælevatnets bredd ved en nausttuft i 1944. Denne typen øks kan dateres til eldre steinalder. Det er en liten, atypisk øks av svart stein. Tverrsnittet er ovalt eller tilnærmet sirkelrundt på det tykkeste, lengdesnittet noe skjevt da den ene langsiden er betydelig sterkere hvelvet enn den andre. Nakkeenden er like skarp som eggen, men atskillig smalere og noe skjev i forhold til eggen. Øksen er overflatisk slipt over det hele, dels i fasetter, men store hoggearr står igjen. Eggen er litt skadd ved et hakk i det ene hjørne. Den er 9,5 cm og 3 cm bred ved eggen. Funnet på gården Strømme like ved en nausttuft ved Sælevatnet (museumsnummer B 9497).

Liten øks av bergart funnet ved Sælevatnet og gitt i gave til Bergen Museum av Gyda Teig i 1944 (B9497). Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Funn fra fortiden som er gjort i og ved Fyllingsdalen viser altså at det har bodd folk her langt tilbake i tid. Dette er enkeltfunn, men det var ikke nødvendig å gå langt for å finne hele steinalderboplasser i nærheten av Fyllingsdalen. Går vi over fjellet ved Løvstakken

mot øst kommer vi til Bergensdalen og Minde der det er spor etter de aller første mennesker som bosatte seg her like etter istiden. Vi kan også dra vestover over Knappenfjellet og krysser Vatilestraumen. Da kommer vi til Bjørøy og treffer der på boplasser både fra eldre og yngre steinalder, og her er i tillegg også graver fra bronse- og jernalder og rester etter en middelalderkirke på Tyssøy. Fra Tyssøy er det også kommet inn en stor vakker pil av en type som stammer fra den aller eldste delen av steinalder; det er en pil vi kaller en brommepil (se pilen avbildet under eldre steinalder i tidstabellen). I tillegg kommer det rike funnet på Ruskeneset som også bl.a. dateres til steinalder samt flere enkeltfunn på Sør- og Nordeide.

Oversikt over noen gjenstandsfunn og kulturminner i området omkring Fyllingsdalen. Noen kulturminner er bevart i terrenget mens andre er fjernet av ulike årsaker enten i eldre eller nyere tid. Gjenstandene som er funnet ligger i dag i magasinene ved De kulturhistoriske samlinger ved Bergen Museum. På nettstedet www.dokpro.uio.no kan man lete frem opplysninger om hvert funn eller kulturminne (kartet kan ha mangler).

Hva er “arkeologi”?

Faget arkeologi handler om fortidige samfunn og kulturer, deres gjenstander og andre fysiske spor etter mennesker. Vi finner slike spor helt tilbake til den tiden da landet ble befolket rundt 10 000 før nåtid og fram til i dag. Arkeologene i Norge arbeider i hovedsak med materiale fram til middelalderens slutt da den kirkelige nyordningen som vi kaller reformasjonen ble satt i verk i 1536. Flere arkeologer tar etter hvert også for seg materielle rester fra historisk tid; det vi kaller etter-reformatorisk arkeologi.

Ordet “arkeologi” er gresk og består av to ord; “arkeo-” som betyr gammel-, som angår tidligere tider, oldtiden el.l. og “-logi” som betyr viten. Fagfeltet arkeologi kan vi definere som ”læren om fortidige samfunn basert på rester etter den materielle kultur”. Arkeologens oppgave er å lete fram fysiske spor i terrenget på jakt etter menneskets fortid og så sette disse sporene inn i en tolkningssammenheng som gjør at vår kunnskap om fortiden blir stadig mer helhetlig, mer detaljrik og kanskje også mer forståelig for mennesker som lever i dag.

“Hvorfor graver dere akkurat her?”

Arkeologen graver i jorda etter funn fra eldre tider. Ofte får de spørsmålet om ”hvorfor graver dere akkurat her?” Valg av sted å grave har sammenheng med arbeid som er gjort tidligere, med erfaringer fra andre steder som likner på dette, med kunnskap om varierende havstand i eldre tider, med funn som er gjort på stedet tidligere, sagaer og beretninger om stedet, undersøkelser omkring stedsnavn og omtale i historiske kilder som for eksempel jordebøker. I dag er det ofte slik at arkeologene undersøker et område fordi det foreligger planer om utbygging i en eller annen form på stedet. Kulturminneetaten i kommunen eller fylkeskommunen er høringsinstans for plansaker. Bergen Museum foretar utgravninger dersom det blir aktuelt.

Fra avdekking av rester etter gårdsbosetning fra bronse- og jernalder på Årstad i Bergen i 2007. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Tidstabellen

PERIODE	FASE	f. Kr.	TYPISKE FUNN I PERIODENE
Steinalder	Eldre		
	Tidlig mesolittisk	9000 - 8000	
	Mellom mesolittisk	8000 - 7000	
	Sein mesolittisk	7000 -4000	
	Yngre		
	Tidlig neolittisk	4000 - 3300	
Bronsealder	Mellom neolittisk A	3300 - 2800	
	Mellom neolittisk B	2800 – 2400	
	Sein neolittisk	2400 - 1700	
	Eldre		
	Periode I	1700 - 1500	
	Periode II	1500 - 1300	
	Periode III	1300 - 1100	
	Yngre		
	Periode IV	1100 - 900	
	Periode V	900 - 700	
Jernalder	Periode VI	700 - 500	
	Eldre		
	Keltertid	500 - 0	
	Romertid	0 - 400 e.Kr.	
	Folkevandringstid	400 – 550	
	Yngre		
Middelalder	Merovingertid	550 – 800	
	Vikingtid	800 - 1050	
		1050 - 1536	

Det vi kaller “forhistorisk tid” på Vestlandet dekker et tidsspenn på over ti tusen år. Vi skiller også mellom forhistorisk tid og middelalder. Vi deler forhistorien opp i mindre deler der den første tiden kalles steinalder, så følger bronsealder, jernalder og middelalder. Alle periodene deles i en eldre og en yngre del og hver av disse deles så inn i ytterligere tre deler; en tidlig en mellom og en sein del med unntak av yngre jernalder som bare deles i to perioder. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Hvert enkelt funn teller!

Når arkeologen graver ut en boplass finner de små spor og rester etter et samfunn som stammer fra en tid kanskje mange tusen år før vår tid. Når arkeologen snakker om at de har funnet hus fra jernalder, betyr det selvfølgelig ikke at hele huset med tak og vegger er funnet. Det betyr at det er funnet spor i undergrunnen som viser at det engang har vært gravet en stolpe ned her eller at det engang har stått en vegg her. Sporene viser seg i form at et mørkt jordlag i en ellers gul sand; det er de brente eller forråtnde restene av trevirket vi finner. Nede i stolpehullene, i veggrillen eller på den flaten som må ha vært gulvet inne i huset

finner arkeologen gjerne rester av gjenstander. Det kan være biter av en krukke, en perle, deler av en knapp av rav, en bit av en jernkniv, en vakker pilspiss av flint osv. Ut fra disse små fragmentene av fortiden er det så arkeologen slutter seg til hvordan boforhold, erverv og samfunnsstruktur kan ha vært. Arkeologen er helt klar over at dette bare er fragmenter av en gammel virkelighet. Men på den andre siden er det også det; det er fragmenter av en virkelighet som engang var. I mangel på mer og bedre materiale må vi bruke det vi har, nær sagt enhver gjenstand kan være viktig for helhetsbildet. Dette er viktig å huske på når vi ser på gjenstandene som er funnet i Fyllingsdalen; det er kanskje ikke mange men de som er funnet gjør stor forskjell!

Nye funn i Fyllingsdalen gjør stor forskjell!

Høsten 2005 ble det satt i gang registreringer i utmarken langs østsiden av Gjeddevannet. Området rundt vannet er regulert som friluftsområde og det var nå planer om å legge ut adkomstveier for å lette publikums tilgang til de fine badevikene og til fiskeplasser langs vannet. Området pekte seg ut som lovende for å finne bosetningsspor fra steinalderen. Gjeddevannet ligger 3 meter over dagens havnivå mens Bjørndalsvannet innenfor i nord ligger 5 meter over dagens havnivå. Langs begge disse vannene er det gode muligheter for å gjøre funn som stammer fra bosetning i steinalder. Arbeidet med å lete etter spor fra fortidens samfunn var det Byantikvaren i Bergen som utførte. Vi vet at i steinalderen stod havet mye høyere enn i dag. Da de første menneskene kom til Vestlandet stod havet om

lag 35 meter høyere enn i dag. I tiden mellom 7000 og 4000 før nåtid stod havet om lag 12 meter høyere enn i dag. Den tiden kaller vi seinmesolittisk tid. Det var langs høydekoten 10-15 meter over havet at det var planer om å legge ny gangveg. Derfor tok arkeologene med seg bøtter spade, graveske og et sold for å lete etter spor. Arbeidet kalles å registrere. Nå skal de grave det vi kaller et prøvestikk. De vipper først bort torv og matjord på et lite område; 50 x 50 cm. Så graver de forsiktig 5 cm ned. Jorden blir så tømt i soldet og vasket i en bekk eller i vannet. Da ligger det stein og andre større biter igjen i soldet. Her ligger også steinalderredskapene igjen hvis det finnes slike i jorda. Når arkeologen så har funnet spor etter boplasser tar de bilder av prøvestikket og så tegner de sidekantene og bunnen. Så dekkes det hele til igjen og markeres med pinne, pose eller annet dersom det ble gjort funn i prøvestikket. Så går arkeologen videre for å lete etter spor andre steder.

Boplassene ved Gjeddevann

Da Byantikvaren i Bergen tok prøvestikk langs Gjeddevann, fant de til sammen seks ulike lokaliteter med spor etter steinalderfolk. Boplassene stammer fra tiden mellom 8000 og 4000 f.Kr. som vi kaller mellom- og seinmesolittisk tid. Funnmaterialet består i hovedsak av rester fra produksjon av redskaper som pilspisser, skrapere og ulike andre redskapstyper. Det ble også funnet nakkedelen av en øks ved Gjeddevannet. Det er en trinnøks som dateres til mellom- og seinmesolittisk tid som ble funnet på lok.6.

Materialet er laget av flint, kvarts og kvartsitt, flint, mylonitt og grønnstein. Det seks boplassene ligger på små åpne flater i terrenget. De ligger vendt mot vest på en fjellhylle som i dag ligger 15 til 20 meter over dagens havnivå, men som i slutten av eldre steinalder lå like i havkanten. Her har det vært gode solforhold, gode havneforhold og lett tilgang på ferskvann. Havet lå utenfor i vest og tilgangen har vært relativt lett selv om man måtte seile omkring Sotra for å komme ut til selve storhavet.

Havnivået

Havnivået her på Vestlandet har endret seg mye siden istiden. Da isen begynte å smeltet ned og trakk seg tilbake etter siste istid for rundt 10500 år siden, stod havet 35 meter høyere enn i dag her på Vestlandskysten. Isen som lå over landet var svært tung. Den presset landmassene ned. Etter hvert som isen smeltet rant vannet ut i havet. Vekten som hadde ligget over landet ble mindre. Dette gjorde at landet hevet seg mer og mer. Nedsmeltingen av isen skjedde raskt. Etter bare 1500 år hadde landet steget hele 30 meter og iskappen var blitt betydelig tynnere. Stadig nye landområder ble fritt for is. Omkring 9000 år før nåtid stod havet bare 5 meter

høyere enn i dag. Men så skjedde det noe. Havet begynte å stige igjen. Dette var fordi smeltevannet som rant ut i havet etter hvert som isen smelter fikk havet til å stige. Havet steg nå raskere enn landet. Fagfolk kaller fenomenet for ”Tapes transgresjon”. Boplassene etter mennesker som levde fra rundt 9500 fram til 8000 før nåtid ble oversvømt av dette.

I tiden mellom 7500 til 5200 før nåtid var det større balanse mellom tempoet for ismelting og tempoet for havstigning. Det betyr at havstanden lå på om lag 10 meter høyere enn i dag og slik lå den stabil over disse ca 1500 år. Fra rundt 5200 gikk så landhevingen raskere igjen og havstanden sank ned mot dagens nivå. Ved slutten av jernalderen var havnivået nokså likt dagens nivå.

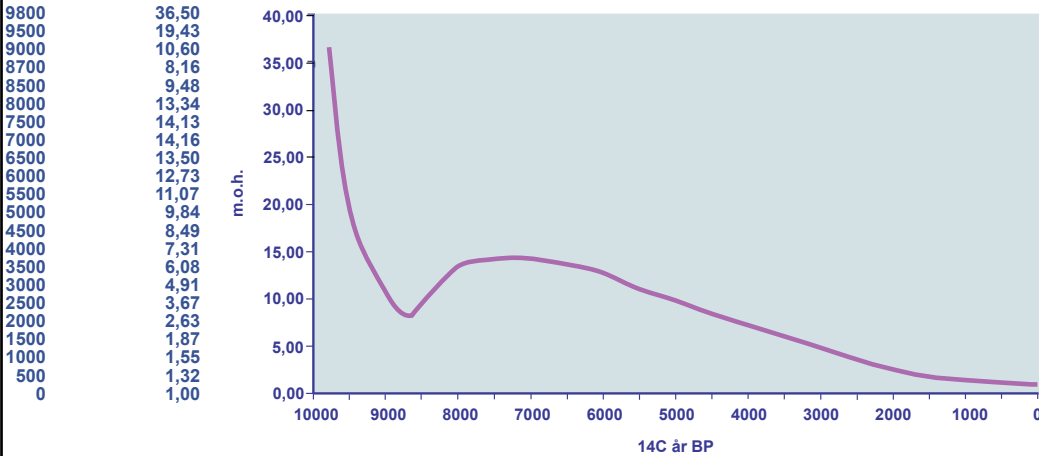

Havnivået ved Gjeddevann ved istidens slutt var over 35 meter høyere enn i dag.

Havnivået ved Gjeddevann i eldre steinalder i tiden da steinalderfolket bodde har var 11-14 meter høyere enn i dag.

C14 år BP Havnivå Gjeddevatnet

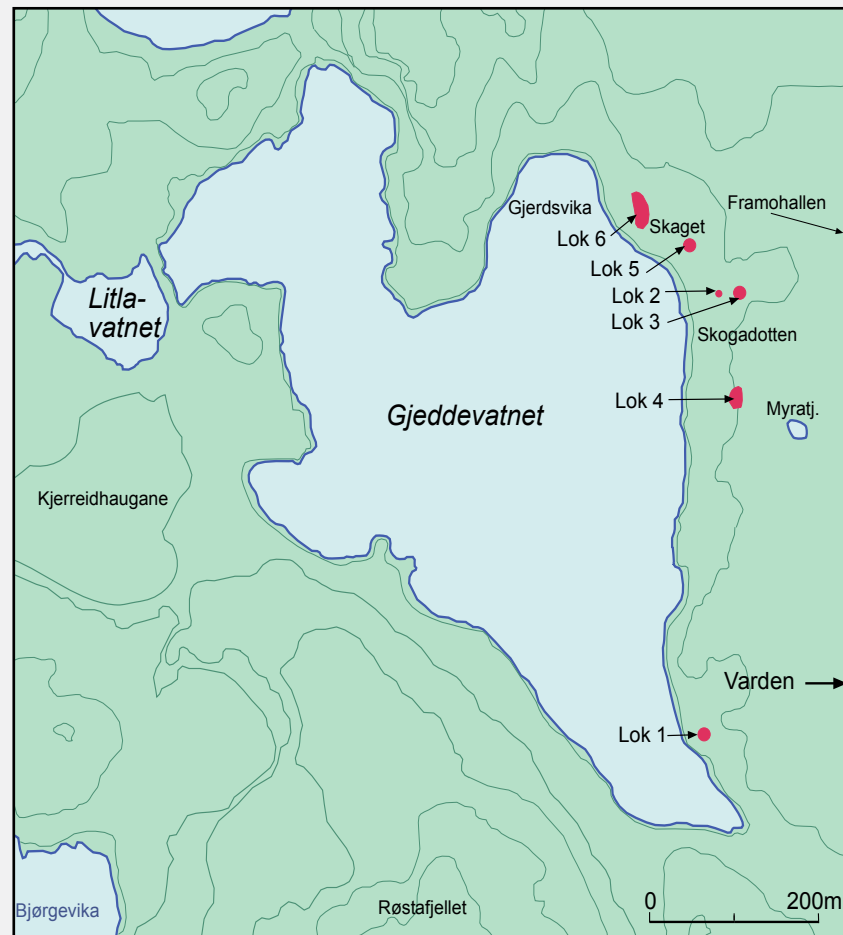
Strandforskyvningen ved Gjeddevann har blitt beregnet av forsker David Simpson ved Universitetsmuseet i Bergen. I tabellen lengst til venstre sees havets høyde ved Gjeddevann på et gitt tidspunkt i fortiden. Grafen viser de samme tallene satt opp i en kurve.

Fotomontasje av Gjeddevannets østre bredd med steinalderlokalitetene lok.2, 3, 4, 5 og 6 markert.
Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Fotomontasje av Gjeddevannets østre bredd med steinalderlokaliteten lok.1 ligger ute til høyre i bildet.
Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

STEINALDERBOSETNINGEN LANGS GJEDDEVANNETS BREDDER

De seks lokalitetene ved Gjeddevann på Varden i Fyllingsdalen ligger ved vannets østre bredd der det i eldre steinalder var gode havneforhold med rolige sjøforhold i et relativt mildt klima. Havet stod på den tiden omlag 12-14 meter høyere enn i dag. Lokalitetene er forholdsvis små og er trolig resultat av kortere opphold på stedet. Tegning: El-linor Hoff, Universitetsmuseet i Bergen.

Funnene ved Gjeddevann er spesielle på flere måter. Først og fremst representerer de en type kulturminne som etter hvert er blitt sjelden i Bergen kommune; bevarte steinalderboplasser finnes det i dag få av her i storbykommunen. Det er også svært sannsynlig at man vil gjøre flere funn dersom man leter i andre deler av dette området. Slik det ligger i dag er det også spesielt ved at det er et sammenhengende kulturminneområde bevart i sitt opprinnelig og relativt urørte miljø noe som er av stor verdi for å forstå den fortidige sammenhengen. Kulturminnene ligger i et område regulert for friluftaktivitet, noe som gjør at de fleste trolig kan skånes fra ødeleggelse. Eksempler på slik ødeleggelse kan være veibygging, boligbygging, kraftmaster eller annet. Viktig er det også at området er lett tilgjengelig og derfor godt egnet for formidling til publikum via skilting, omvisninger og lignende. Alt dette gjør kulturminnemiljøet verdifult.

Gjeddevann, lokalitet 1, B16363

EN SPESIALISERT BOLASS

På lokalitet 1 ble det gravet fire prøvestikk under registreringen i 2005 som alle inneholdt funn. Sommeren 2010 ble det foretatt en utgravning av denne boplassen. Denne gav mange spennende nye funn og resultater. Det ble i alt gjort i overkant av 3500 funn og hoveddelen av disse stammer fra den tiden vi kaller senmesolittisk tid. Analyser av kullprøver fra boplassen plasserer den nærmere bestemt til mellom 5040 og 6240 år f. Kr. På boplasser fra denne tiden er det vanlig å finne gjenstander av harde, finkornete bergarter som flint, kvarts, kvartsitt, og bergkrystall f.eks. Denne boplassen viser et svært bredt spekter av råstofftyper som har vært i bruk til tross for at den er å betrakte som liten, kanskje også spesialisert boplass. Trolig har boplassen vært brukt under tilvirking og reparasjon av redskaper og annet utstyr. Funn av borr og skrapere som ble brukt til skinnbearbeiding, viser til slik aktivitet. Det ble også funnet flere stykker av slipeplater som viser til tilvirking av bergartsøkser og også til sliping av gevir og bein.

LITT ON FUNNENE

Et spesielt trekk ved funnene fra denne boplassen er at de lange slanke flekkene har blitt kneget i smalsiden på en slik måte at arkeologene tanker seg at de kan ha blitt brukt som del av en egg i et prosjektil. Det er også funnet påfallende få knakkestein. Det kan være mange forklaringer på det; en er selvsagt at det kan ha vært flere men disse ble ikke funnet. Men en annen er at slike gjenstander var endel av det personlige utstyret til steinaderfolket og det var ikke noe man lot ligge igjen når man forlot boplassen. Funnene på boplassen viser at det her har foregått kutting, skraping, skjoring og gjennomborring av både harde og myke materialer.

SKOLEN BLIR MED

En viktig del av arbeidet innen kulturminnevern går ut på å dele kunnskap og skape forståelse for arbeidet. Universitetsmuseet i Bergen laget derfor en plan for å involvere dem som bodde nærmest og skolene i nærheten i arbeidet med utgravningen. Alle elevene på skolen ble invitert inn som forskere til en egen forskningsdag, skolen fikk utarbeidet opplegg som de kan arbeide videre med selv i nærmiljøet sitt og på en Åpne dag fikk voksne og barn eksperimentere med pil og bue, ildbue, flinteksperiment ol i tillegg til en omvisning på utgravningsfeltet. I alt hadde de besøk av nesten tusen mennesker på denne utgravningen.

Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Elever fra Varden skole får være med og prøve seg som arkeologer og forskere under utgravningene ved Gjeddevann i 2010. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Under den åpne dagen hadde vi besøk av flere hundre voksen og barn som fikk omvisning og prøve seg med arkeologiske eksperimenter. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Elever fra Varden skole får prøve seg som steinalderjegere med pil og bue. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Det ble funnet noen få knakkesteiner. Det er runde steiner med slagmerker som viser at de har vært brukt som verktøy til å slå flint og andre bergarter med for å lage redskaper som piler og skrapere. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

En skramer i bergkrystall. Slike ble brukt til å rengjøre skinnene på innsiden for fett og annet. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Et borr laget av flint. Slike ble brukt til f.eks. å lage huller i skinn og til å skrape furer i bein eller horn og liknede. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Gjeddevann, lokalitet 2, B16364

På lokalitet 2 ble det gravet seks prøvestikk der to var funnførende og det ble i alt funnet 18 gjenstander bare 5 til 15 cm under torven. I tillegg til avslag ble det også funnet en kjerne av kvarts. De fleste funnene var laget av kvarts.

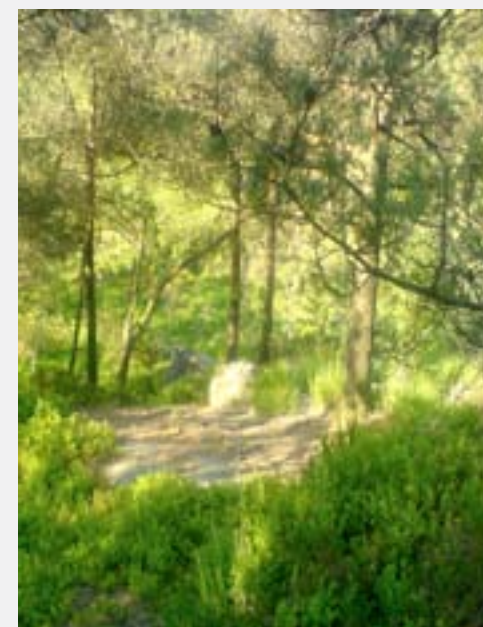

Funn fra lok.2 ved Gjeddevann (B16364). Her ser vi avslag og en kjerne. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Funnene lå på den våte flaten nedenfor svaberget i forg-runnen. I dag er området omgitt av løv- og bartrær. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Gjeddevann, lokalitet 3, B16365

Lokalitet 3 ligger like øst for lok.2. I de fire prøvestikkene som ble tatt, var to funnførende og det kom frem i alt 35 funn. Funnene her lå 35 til 70 cm under torven. Det ble funnet en kjerne, flekker, mikroflekker samt en del avslag. Mikro-flekkene daterer lokalitetet til senmesolittisk tid.

Funnene på lokalitet 3 lå på den våte flaten over lok. 2 midt i dagens gangsti. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Begge bildene over viser funn fra lok.3 ved Gjeddevann (B16365). Det ble funnet flekker, mikroflekker og en kjerne. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Gjeddevann, lokalitet 4, B 16366

Lokalitet 4 ligger ved Skogadotten på en stor gress- og lyngflate. Av de syv prøvestikkene som ble tatt var fire funnførende med bare fem funn. Av disse hadde ett avslag spor etter bruk. Funnene var av flint som ikke finnes naturlig i Norge. Det finnes imidlertid endel strandflint som satt fast under isen og som så ble sluppet når den smeltet ned etter istiden. Ellers ble flint skaffet fra Danmark. Høyden over havet tilsier en datering til seinmesolittikum.

Funnene på lok. 4 lå over et relativt stort område på denne fuktige flaten. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Funn fra lok.4 ved Gjeddevann (B16366). Det ble gjort 5 funn hvorav ett var flekkeliknende og hadde spor etter bruk. Foto:Universitetsmuseet i Bergen.

Gjeddevann, lokalitet 5, B16367

Lokalitet 5 ligger på Skaget der det ble tatt ett funnførende prøvestikk midt på flaten. Funnene bestod av avslag og en mulig kjerne, og unnene er av kvarts og kvartsitt. Kjernen kan tyde på at det har vært laget redskaper på stedet. Lokaliteten er relativt liten, men ligger nærme lok.6 og skal kanskje sees i sammenheng med denne. Høyden over havet tilsier en datering til seinmesolittisk tid.

Lok.5 ligger til høyre på bildet foran klyngen med furutrær. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Funn fra lok.5 ved Gjeddevann (B16367) Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Gjeddevann, lokalitet 6, B16368

Lokalitet 6 ligger like nordvest for lokalitet 5. Det ble gravet ni prøvestikk og fire av disse var funnførende med tilsammen 6 funn. Av disse er det funnet del av en trinnøks og fragment av slipt bergart. Trinnøkser daterer lokaliteten til mellom- og seinmesolittisk tid. Trinnøkser ble brukt til hugging og haking av mykere materialer. De ble festet på et skaft slik tegning viser.

Funnene på lok. 6 dekker et stort område på den østre delen av denne relativt tørre flaten. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Funn fra lok.6 ved Gjeddevann (B16368). Her ser vi endestykket av en trinnøkset laget av grønnstein lengst til høyre. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Slik tenker vi oss at trinnøkser har vært festet til et treskaft. Skaftet har vært på lenge med underarmen. Slike redskaper ble brukt til hugging og haking slik økser blir brukt i dag. Tegning: Elinor Hoff, Universitetsmuseet i Bergen.

De nye funnene på Kjerreidhaugen ved Bjørge

I 2006 dukket det opp to nye boplasser her i området rundt Gjeddevann. I forbindelse med at man planla ny boligutbygging i området mellom Bjørge og Kjerreidviken, undersøkte Byantikvaren i Bergen området. Der dukket det opp to boplasser. De to ligger på hver side av veien opp til Bjørge og har trolig vært et sammenhengende boplassområde. Her har folk trolig bodd over lengre tid. Hvordan vet vi det?

Det som gjør disse to boplassene så spesielle er at det på lok.2 ble funnet det vi kaller et kulturlag. Det betyr at det ble funnet et tydelig markert jordlag som inneholdt kull, steinaldergjenstander og andre rester etter menneskelig aktivitet. Slike lag er altså ikke dannet naturlig, men er resultat av menneskelig bosetning over lengre tid. Hvor lenge vet vi ikke. Det kan arkeologene si mer om dersom det blir mulig å undersøke boplassen en gang.

Men en ting er sikkert: Under denne registreringen på Bjørge i Fyllingsdalen ble det påvist en 14C-datert lokalitet fra seinmesolittikum. Det dreier seg antagelig om den første sikre kulturlagslokaliteten fra en åpen boplass fra eldre steinalder som er påvist i Bergen kommune til nå.

Flere mikroflekker er funnet på boplassene ved Kjerreidhaugen. Mikroflekker brukes som prosjektil ved at de monteres i bein eller treemner som vist her. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Kjerreidhaugen, lokalitet 1, B16370

Lok 1 var lokalisert på en flate på sørsiden av Bjørgelien der veien gjorde en sving opp mot Bjørgebrekken boligfelt. Lokaliteten lå 15-16 meter over havet på en lav forhøyning med tett skog- og buskvegetasjon som dannet en liten nordgående tange. Tangen var avgrenset av skrånende terreng og ur opp mot sør og vest, en bratt skrent ned mot Gjeddevann i øst, og myr og vei mot nord.

På lok. 1 ble det gravet 11 prøvestikk og gjort funn i seks av dem. Det ble totalt påvist 330 artefakter i form av avslag, flekker og redskaper av ulike råstoffer. Her ble det funnet to borrh, ett av kvartsikk og ett av flint. Det ble også funnet flere mikroflekker av flint, kvarts, kvartsitt og bergkrystall. To av dem viste også spor etter bruk. Det ble funnet rester av slipeplate. Slike ble brukt til etterbehandling av tilhuggete redskaper slik som økser og piler. Det ble funnet særlig mange funn på det høyeste punktet på forhøyningen der boplassen lå. Funnene var i hovedsak av flint, kvarts og kvartsikk. Av spesielle funn kan nevnes 11 mikroflekker, to borrh, en knakkestein, en slipeplate og en skraper.

Det ble tatt en analyseprøve av kull på lokaliteten. Den gav en datering til 7100±40 før nåtid, som er slutten av eldre steinalder, seinmesolitikum.

Kjerreidhaugen lok.1 ligger på den tre- og gressbevokste flaten på venstre side i svingen opp til Bjørgelien. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Kjerreidhaugen lok.2 ligger på den tre- og gressbevokste flaten på høyre side i svingen opp til Bjørgelien. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Utsikt fra lok.2 over og ned mot lok.1 i sørøst. Veien deler de to lokalitetene. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Ett tilgrodd, men funnførende prøvestikk på lok. 1 i forgrunnen og utsikt opp mot veien, husene og en avfallshaug i Bjørgelien. Avfallshaugen kan etterhvert true med å tildekke lokaliteten. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Kjerreidhaugen, lokalitet 2, B16371

Lok.2 var lokalisert på en liten flate på nordsiden av Bjørgelien i svingen opp mot Bjørgebrekken boligfelt. Lokaliteten lå ca 16 meter over havet på en liten myrlendt sørøstgående tange med blandingsskog, busker og flere større rullesteiner. Den var avgrenset av skrent og ur ned mot boliger mot øst, veien Bjørgelien mot sør og skrånende myrlendt terreng med einerbusker, berg i dagen og blandingsskog opp mot Kjerreidhaugen i vest og nord.

Det ble gravd 7 prøvestikk på lokaliteten hvorav fem var funnførende. I de funnførende prøvestikkene ble det totalt påvist 99 artefakter i form av avslag, flekker og redskaper av ulike råstoffer. Av særlige funn kan nevnes to mikroflekker, et fragment av en konisk kjerne og en stor bipolar kjerne av flint med bruksretusj. Det ble også funnet 2 irregulære kjerner av kvarts. De mange kjernene tyder på at dette har vært en boplass der man har tilvirket redskapene sine på stedet, i motsetning til bare å skjerpe eggen eller andre mindre ting.

På denne boplassen ble det funnet kulturlag, noe som tyder på at det har bodd folk på dette stedet over lengre tid i eldre steinalder. Det gjør denne boplassen spesiell og spennende for en arkeolog. En undersøkelse av denne boplassen kunne vært spennende. En kullprøve viser at det også har vært aktivitet på dette stedet i tiden etter steinalder. Et ildsted er datert til den første delen av jernalderen; ca. 2240±40 før nåtid.

Hvordan skal vi forstå de to lokalitetene ved Bjørge?

Arkeologen som undersøkte boplassene for Byantikvaren i Bergen, Heming Hagen har tolket lok.1 som hovedområde og foreslår at lok.2 kan sees som et aktivitetsområde i strandsonen for den samme bosetningen. Han påpeker også at det er uvanlig og viktig at det er påvist kulturlag fra eldre steinalder her. Men hvordan vi skal tolke dette er fortsatt uklart. Om det skyldes at boplassen er brukt sesongmessig i kortere perioder av året over lang tid i en periode hvor havnivået har holdt seg noenlunde stabilt, eller om det vitner om begynnende tendens av bofasthet i lengre perioder av året, vil bare ytterligere undersøkelser kunne gi svar på. Andre undersøkelser har vist at vi ser en stadig økende grad av bofasthet allerede i eldre steinalder og ikke bare slik det har vært antatt at det er noe som henger sammen med en jordbrukende befolkning i yngre steinalder. Flere store undersøkelser viser at vi i seinmesolitikum finner de første sikre tegn på begynnende bofasthet på Vestlandet i form av boplasser med kraftige kulturlag og distinkte strukturer.

Kan det finnes flere boplasser i Fyllingsdalen?

Det er svært sannsynlig at det finnes flere boplasser i Fyllingsdalen. Men hvor skal vi lete? Havet stod opp over det som i dag er de dyrkede markene på gården Sælen, opp ved St.Hanshaugen langs Sælenveien da isen smeltet, istiden var forbi og de første menneskene kom til våre kyster. Så langt har vi ikke funnet spor etter de første storviltjegerne i Fyllingsdalen. Vi måtte lete langs høydekoten mellom 12 til 35 meter over dagens havnivå for å finne den eldste bosetningen. For å finne yngre steinaldersbosetningen må vi lete mellom 5 og 12 meter over dagens havnivå. Den beste sjansen for å finne besetningsspor fra bronse- og jernalder vil være på eller ved de gamle gårdstunene og på dyrkede flater. Men vi vet at også i disse senere fasene brukte man steinredskaper og oppholdt seg langs kysten.

Knappenfjellet skiller Sælevatn fra Grimstadfjorden utenfor. Knappenfjellet var en øy i eldre steinalder. Ortuvatn ligger 32 meter over dagens havnivå. På den tiden landet ble isfritt rundt 10 300 før nåtid sto havet rundt 35 meter høyere enn i dag, men i løpet av tiden mellom 9800 og 9500 sank det med opp mot tjue meter. Eldre steinaldersbefolkningen bodde på de tørrlagte flatene langs havkanten, ofte har vi inntrykk av at de nærmest bodde med bølgene skvulpende om føttene.

Flatene på Sælemyr og innover mot Lynghaug og Lynghaugtjern kan ha vært fine for steinaldersmennesket å holde til på. Også langs sidekantene av dalen ved Sælensminde, Løvås og ved Dalen kan det finnes spor etter eldre steinaldersmennesket. Det er ikke så langt funnet gjenstander som viser bosetning her. I tillegg er som nevnt områdene rundt Gjeddevann og Bjørndalsvann lovende for nye funn etter fortidens mennesker.

Hvordan skal vi forstå funnene fra Gjeddevann?

- jakt, fangst og fiske i eldre steinalder

De første menneskene som kom til landet vårt var reinsdyrjegere som fulgte reinen nordover med isbreen. De kom opprinnelig fra områdene omkring Hamburg i dagens Tyskland. Det var altså jegere fra kontinentet som tok seg over det smale havstykket ute i Norskerenna. Vi antar at det på denne tiden var tørt land mellom England og Danmark, et landområde som gjerne kalles Doggerland eller Nordsjølandet. Opp igjennom tiden har det kommet opp en del gjenstander i trålposer og i borrekjerner her ute fra.

I begynnelsen var de fleste redskapene laget av flint, men etter hvert tok flinten slutt. I Norge finnes det ingen naturlig forekomst av denne bergarten, men strandflint har forekommet i anselige mengder. Flinten hang fast under isen og ble sluppet ned ettersom isen trakk seg tilbake. Fortsatt kan man finne mindre klumper av flint langs norske strender. I eldre steinalder tok man i bruk dette og andre nye typer råstoff til redskapene sine. Diabas og grønnstein ble tatt i bruk til økser. Kvarts og kvartsitt og andre råstofftyper ble brukt til mindre redskaper som pilspisser og skrapere. Det blir etter hvert vanlig å bruke fiske-søkker av kleber på fiskesnørene og borspisser til skinnbearbeiding.

Man endret også måten å lage redskaper på i løpet av steinalderen. De karakteristiske store flekkene og

spissene fra den tidligste jegerbefolkningen forsvant mens det vi kaller mikroflekketeknikk som gir mindre og smalere flekker dukket opp. Slike endringer i materialet gjør at vi som arkeologer kan skille mellom funn fra de ulike periodene og slik fastslå alderen på et funn.

Av vilt på land jaktet de selvfølgelig det store viltet som kunne gi de stor kjøttmengdene. Slik sett var reinen jo viktig. Men andre mindre arter var også attraktive i eldre steinalder. Det er funnet bein av dyreslag som hjort, villsvin, fjordsel, bjørn, elg, oter, mår og røyskatt, gaupe, bever, hare, ekorn, ulv og rev. Dette viser at matseddelen var rikt sammensatt. Av alle disse dyrene fikk de kjøtt, men også pels og skinn til å holde varmen i kalde vinternetter og til utstyr. I tillegg fanget de havpattedyr og mange ulike fiskeslag. Vi vet også at skjell og snegler var en del av menyen. Sinking av bær og røtter, sopp og urter er en viktig del av jeger- og sankerens liv. Her finnes viktige mineraler, vitaminer og fiber som forebygger sykdom. Vi går også ut fra at man hadde god kunnskap om de ulike urtenes medisinske evner og gjorde seg nytte av det. Kanskje brukte de gift på pilene for å øke dødeligheten av hver pil.

Bare et tamdyr var kjent i eldre steinalder; det var hunden. Den ble trolig brukt i jakten og som vakt-hund. Det er funnet spor etter hund tilbake til nærmere 12000 år før Kristus. Trolig har hunden vært tam lengre enn det også. Noen mener at mennesket har holdt hund så langt tilbake som til 20000 år før Kristus.

Ruskeneshelleren - yngre steinalder og bronsealder

Bratte fjellvegger, gjerne med et lite overheng dannet gode plasser for bosetning. Vi kaller slike bratte overheng for hellere. Vi vet at hellere er benyttet til opphold i store deler av fortiden og også i moderne tid. Mye tyder på at opphold i slike hellere ikke var bare for kortere tid men også over lengre tid og til og med som fast eller delvis fast boplass. Det er så langt ikke funnet bebodde hellere i selve Fyllingsdalen, men sør for dagens Fyllingsdalen ligger Straume der det renner en kraftig tidevannsstrøm, Nordåsstraumen som bringer næringsrikt vann forbi en mektig heller på sørsiden av strømmen. Helleren kalles Ruskeneshelleren. Her ble det allerede tidlig på 1900-tallet oppdaget spor etter mennesker langt tilbake i tid. I 1914-16 ble det gravet ut en liten boplass her. Det ble da funnet spor etter en bosetning som begynte i siste del av steinalderen. Helleren er en ruvende naturformasjon som skapte levelige kår for bosetning i yngre steinalder og bronsealder. Det er beskrevet to hellere her; en ytre mot veien som ble gravet ut i 1914-16 og en indre som er delvis bevart. Ruskeneshelleren er et fantastisk kulturminne.

Det er funnet utstyr og redskaper som er knyttet til jakt, fangst og fiske i Ruskeneshelleren. Det er funnet en stor mengde pilspisser laget av flint, kvarts og skifer. Disse har vært skjeftet i pilskaft og ble brukt i jakten sammen med kraftige trebuer. Det er også funnet flere økser av grønnstein, en dolk laget av flint samt en spydspiss av flint. Spydet ble på den tiden skjeftet i et spydskaft og kastet enten direkte eller med en såkalt atlatl; spydkaster (bilde). Øksene ble også skjeftet og brukt til en rekke ulike gjøremål. De var effektive og relativt lette å kvesse opp igjen etter bruk.

Helleren ble tatt i bruk i siste del av yngre steinalder. Det ble funnet menneskebein i avfallsdyngen på Ruskenes som er datert til 2150 før Kristus; dvs slutten av yngre steinalder. Men det er også dateringer herfra som viser bruk av helleren også i bronsealder blant annet er her dateringer fra tiden mellom 1300 og 800 før Kristus (Rolf W.Lie, upublisert manus). Funn av dyrebein samt sneglehus og ulike typer skjell forteller oss noe om matvanene på denne tiden. Av landpattedyr er det funnet rester etter hjort, bjørn, bever og oter. Av sjøpattedyr er det funnet nise, grindkval og kvitnos. Andre marine arter som det er funnet spor etter er blant annet fjordsel, torsk, sei, berggylte og lyr. Det er også funnet en stor variasjon i fuglebein (Brinkmann 1920).

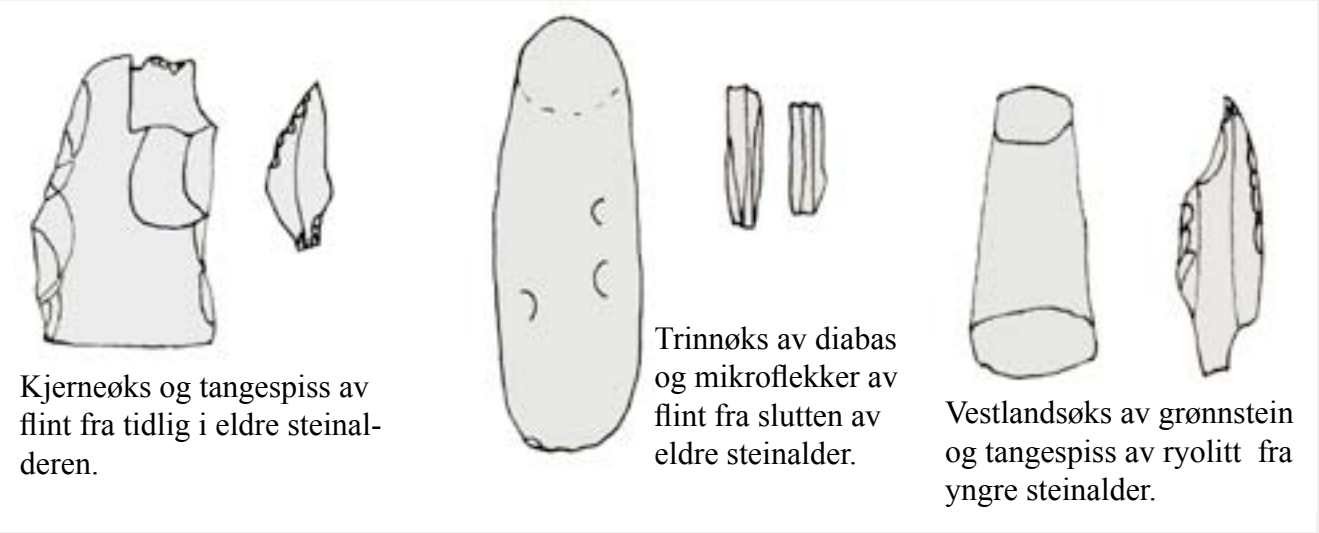
Ruskeneshelleren slik den så ut i 1914 da utgravningene startet her.
Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

A.W. Brøgge under arbeid i Ruskeneshelleren i 1914. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Teknologi og materiale

Funn fra ulike deler av steinalderen er basert på ulik teknologi og ser derfor helt forskjellig ut. Redskapene ble også tildels laget av ulike typer material i de ulike delene av steinalderen. Slik kan arkeologene anslå når funnet er fra.

Flere gjenstandstyper fra helleren viser at det har bodd folk her som har hatt kontakt med den jordbrukende befolkningen. Det er funnet skår av en leirkrukke med avtrykk etter et byggkorn. Det er også funnet et stykke av et kleberkar som nok ble tatt i bruk av bronsealderens jordbrukende befolkning. Spor etter denne kontakten styrkes ytterligere ved at det ble funnet to fragmenter av bronse i avfallsdyngen. Bronse var en kostbar importvare, og Ruskenesfolket hadde altså tilgang på små biter av en slik status!

Det er også funnet spor etter tamdyr. Det finnes storfebein, bein etter sau og muligens også geit i materialet. Det er i tillegg funnet bein etter svin, men det er usikkert om dette er tam- eller villsvin. Hvem var det som holdt til her ute? Noen har hevdete at den jordbrukende befolkningen hadde sesongopphold her ute. Andre har ment at dette var fast boplass for en befolkning som kjente til jordbruket. En tredje tolkning går ut på at en lokal sen jakt-, fangst- og fiskebefolkning bodde her og at de spor vi finner etter en jordbrukende befolkning stammer fra kontakt.

Bare en liten del av beinmaterialet fra avfallsdyngen i Ruskeneshelleren er identifisert og analysert. Før dette blir gjort er det ikke lett å si noe om hvordan bosetningen har vært. Det har bl.a. vært diskusjon om hvilken årstid helleren var i bruk. Noen har ment at dette var en midlertidig vårbo-plass der man drev jakt og fangst, og at fangsten av hjort og sel ble fraktet til basisboplassen. Bein av tamdyrene sau og geit kan ha vært medbrakt mat. Men tamdyrbeina stammer fra unge dyr men ikke nyfødte. Det vil si at de trolig er slaktet på høsten og vinter mellom november og mars. Det kan tyde på at helleren har vært brukt i vinterhalvåret.

Vi regner det som sikkert at befolkningen som bodde her tilhørte samme folkegruppe som dem som ellers var å finne i området. Men om dette var en ren jakt og fangstbefolkning eller om det var bønder som drev jakt på si er usikkert.

I helleren på Ruskeneshelleren ble det funnet økser av grønnstein, kniv av flint, pilspisser av skifer, flint og kvartsitt samt kroker, harpuner, nål og anheng av bein. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Yngre steinalder og bronselder

I yngre steinalder kommer nye impulser inn på Vestlandet og vi ser store endringer i det arkeologiske materialet. Steinalderens tilpasning til et levesett basert på havets ressurser ser vi fortsatt i yngre steinalder. Men i løpet av de neste tusen årene dukker det etter hvert opp flere nye trekk både når det gjelder erverv og gjenstander. Disse viser at det nå er kommet tamdyr til landet og at man starter med korn dyrking. Men jakt, fangst og fiske tar aldri slutt. Nå fikk man større og mer permanente hus fordi de skulle stå over lengre tid og holde vær og vind på avstand. Langhusene fra yngre steinalder var for-seggjorte og tydelig ment å bo i over lang tid. Telt og runde hytter var likevel fortsatt i brukt i yngre steinalder. Det er funnet slike like ved Fyllingsdalen. På Bjorøy i Fjell ble det funnet flere tufter etter slike. Det ble også funnet en skubbekvern på boplassen som leder tankene hen mot kverning av korn, men også til magring av keramikk. Funnet av den vakre polerte flintøksen fra Løvåshaugen B11094 viser at det har vært bosetning i fyllingsdalen i yngre steinalder, men vi har ennå ikke funnet stedet der folk oppholdt seg på denne tiden.

Eldre jernalder

Jernalderen startet 500 før Kristus til 1050 etter Kristus. I en heller under Sildaberget i Skorpfjellet i Loddefjord ikke langt fra Fyllingsdalen er det gjort funn som stammer fra jernalderen. En kullprøve fra Kjerreidhaugen lok.2 er datert til førromersk jernalder, men det gjenstår å finne bostedet til jernalder-folket.

De første fem hundre årene av jernalderen, før-romersk jernalder eller keltertiden, har altså ikke etterlatt seg mange spor i gjenstandsmaterialet fra Vestlandet. Pollenanalyse forteller oss at klimaet ble kaldere og våtere og at vintrene ble lengre. Samtidig er det kraftig fall i funn av arkeologisk materialet fra denne tiden. Vi finner ikke lenger graver, boplasser, smykker, eller redskaper fra denne tiden slik vi gjorde i periodene før. Denne mangelen på funn har gjort at noen har ment at dette måtte være en stagnasjons- og nedgangstid. Men funnmangelen kan ha sammenheng med at redskapene som nå ble vanlige i bruk var laget av materialer som råtner og forsvinner raskt slik som redskaper av bein, tre og skinn og lignende. Redskaper som var vanlige i periodene før var laget av stein eller bronse og ennå var ikke jernet vanlig i bruk. Dette er materiale som vil finnes bevart i lang tid. Slik er det ikke med det organiske materialet.

Tiden mellom 1700 til 500 før Kristus kaller vi bronsealderen. Dette er tiden da metall for første gang taes i bruk i stor skala på kontinentet. Allerede fra slutten av steinalderen dukker det opp økser og andre redskaper av rent kopper. Etter hvert lærte man seg å lage en hardere legering med en blanding av kopper og tinn. Dette er det vi kaller bronse. Bronsen ble brukt til redskaper og smykker.

Det er ikke urimelig å anta at bronsealderfolket kan ha benyttet seg av de lave åsene i Fyllingsdalen til å bosette seg på og dyrke jorda her. Havet stod 5 til 10 meter høyere enn det gjør i dag. Det vil si at områdene ved Sælen gård stod under vann, men områdene lenger oppe kan ha vært dyrket. Det er kanskje her vi må lete etter bronsealderbosetningen. Problemet er at de fleste brukbare flater er nå be-bygget og det vil si at de områdene som kunne ha vist til slik bosetning nå er ødelagt.

Et lite fragment av bronse som er funnet i Ruskeneshelleren viser imidlertid at her var folk i området på denne tiden også. Nye undersøkelser som inkluderer pollenanalyse og C14 dateringer av sedimenter vil kunne påvise en eventuell bosetning i Fyllingsdalen.

Mye tyder på at også gravskikken endret seg på denne tiden. Kanskje ble det nå vanlig å gravlegge den døde for eksempel under flat mark uten noen overflatemarkering. Dermed er det også vanskelig å finne disse gravene for arkeologen. Botanikerne kan undersøke polleninnhold i gamle myrer og vann. De kan se hvilken type vegetasjon som vokste på stedet i gammel tid. Pollensammensetningen kan vise om her for eksempel stod skog eller lynghei. Analyser fra Vestlandet viser at skogen her ble brent ned av mennesker i eldre jernalder og så fikk lyngen vokse opp. Lyngheiene ble så holdt i hevd over et lengre tidsrom. Etter en brann vokser vegetasjonen godt fordi næringsstoffer blir frigjort i aske og kull. Dette gir ny næring til jorda. Avsviingen kan sees på som en form for gjødsling som gir forbedret vekst. Ved undersøkelser i Sunn- og Midthordland bl.a. i Brandasund, i forbindelse med Trekantsambandet og på Bjorøy ble det funnet et avsviingslag fra eldre jernalder. Hvordan vi skal forså ildstedet fra førromersk jernalder på Kjerreidhaugen, gjenstår å se. Men mye tyder altså på at selv om vi ikke finner gjenstander og boplasser fra denne tiden viser det seg at det var stor aktivitet i lyngheiområdene langs kysten i første del av jernalderen.

En heller fra jernalder under Sildaberget i Loddefjord

Under Sildaberget ligger en usedvanlig ruvende og mektig heller med spor etter flere tusen år gammel bosetning. Hellerrommet er dannet ved at vær, vind og vann har “spist” seg gradvis innover i fjellet, slik at det etter hvert er dannet en innhulning. I helleren ble det funnet bein, skjell, jernslag, en slipestein og flintavslag. Jernslagget viser at det har vært utvunnet jern i denne helleren og at bruken av helleren stammer fra jernalder. Helleren i Loddefjord er ikke arkeologisk undersøkt. Det gjør at vi ikke er helt sikre på hva som skjuler seg mellom jord og stein under dråpefallet. I 1957 ble helleren oppdaget av to skolegutter. De fant både flint, slipestein, skjell og bein. Det er vanskelig å si noe om omfanget på bosetningen, blant annet fordi store nedraste steinblokker vanskeliggjorde arbeidet. I 1968 kom imidlertid nye funn fra helleren inn til museet. Det ble da leverte inn en del knokler, bein og skjell samt et stort stykke jernslag. Siden er også et slipesteinsfragment og en samling dyreknokler og skjell kommet inn til museet. Helleren i Loddefjord er en av mange hellere på Vestlandet. I Bergen kommune er det bevart 7 hellere der det er funnet spor etter det fortidige mennesket. Hellere finnes i dag på Ruskeneset, i Loddefjord, på Hilleren, på Grimstadneset der det finnes to, ved Austrevågen i Fana og altså i Loddefjord.

Funn fra Loddefjordhelleren. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Indre og ytre ekspansjon i yngre jernalder

Den siste delen av jernalderen kalles yngre jernalder, og vi deler den inn i to hovedperioder som kalles merovingertid og vikingtiden. I siste del av yngre jernalder utvikler gårdsbosetningen seg ytterligere. Vikingtiden er karakterisert ved ekspansjoner i jordbruket og ved reiser og erobringer i andre land. Trolig er årsaken til dette at det meste av dyrkbart land og potensielle områder for opptakelse av gårder var bebodd nå. Det ble etter hvert press på ressursene men befolkningen fortsatte å øke, og behovet for nytt land økte. På Vestlandet ble det etter hvert vanskelig å ekspandere i noen videre grad til nye områder fordi disse ikke var dyrkbare og ikke kunne opprettholde en buskap hele året. Østafjells stilte det seg annerledes fordi de store dalførene kunne benyttes av den økende befolkningen.

Vi vet at det første varsel om vikingherjinger kom rund 790 etter Kristus da tre skip la til i England. Da kongens ombudsmann red dem i møte ble han ned-

hugget og drept. I 793 ble så klosteret på Lindisfarne ranet av vikinger. De påfølgende 200 år var preget av død og ødeleggelse som følge av vikingenes herjinger. Denne maktbruken førte til fordeler for “forbryterne” som dermed fikk muligheten til å etablere sine egne vikingriker og nybyggersamfunn som de selv hadde kontroll over eller hadde mulighet til å kjempe for og forsvare.

Det er rimelig å anta at menn som dro i viking også bl.a. kom fra Hordaland. Gårdene i Fana ble delt i mindre enheter i yngre jernalder og nye gårder ble tatt opp. Dette presset sees også på gårdene i Fyllingsdalen der Fyllingen ble delt i Øvre og Nedre Fyllingen, Eide ble delt i Nordeide og Søreide etter 800.

Det er ikke kjent arkeologisk gjenstandsfunn eller faste kulturminner fra yngre jernalder som kan gi oss mer kunnskap om Fyllingsdalen i yngre jernalder. Spor etter denne bosetningen er trolig nå i beste fall å finne under dagens bosetning eller som pollenspor i myrer og tjern eller så kan også sporene være fjerne under utbyggingene i dalen.

Gårdsbosetningen vokser frem

Utover i jernalderen ser vi en spesialisering i håndverket og gården vokser gradvis fram. Fra flere undersøkelser på Vestlandet de siste ti årene har arkeologene funnet spor som viser at de store gårdsanleggene vokser fram i hundreårene rundt Kristi fødsel. Allerede fra keltertid og i romertid fra 500 før til 500 e. Kr. finnes rester etter store anlegg med flere bygninger, åkre, fegater, beiteområder osv. Arkeologen benytter en metode kalt flateavdekking for å undersøke spor etter den gamle gårdsbosetningen. Ved hjelp av gravemaskin fjernes dyrkingslaget på innmark over et større område. Da vil sporene etter den gamle gården tre frem. De finner da stolper, kokegrop, ildsteder og gruer, rester etter vegger, geiler, gjerder, åkre osv. Et gårdstun fra jernalder ville bestå av et eller flere langhus, flere ulike uthus i tillegg til strukturer i forbindelse med dyrking og husdyrhold som åkre, åkerreiner, geil og gjerder. Det var yrkesspesialiser på den tiden slik at for eksempel smeden utført smedarbeid men ble likevel forsynt med mat og klær som andre hadde produsert. Spesialbygninger som smie, eldhus, kornlager osv vil også finnes som en naturlig del av et gårdsanlegg.

Vi vet at i løpet av jernalderen er flere av de kjente gårdene i Fana tatt opp. Omkring år 800 etter Kristus, altså ved inngangen til yngre jernalder var gårdene Fyllingen, Sælen og Straume tatt opp. Disse gårdene inngikk i en større bebyggelse av gårder både i øst og sør.

Fanabygden bestod av mange og gode gårder. På flere av dem er det funnet spor etter gammel bosetning i form av graver og enkeltgjenstander, men ikke hustufter bortsett fra på en gård; Stend. Her ble det funnet en nausttuft som var hele 32 meter lang. Den lå nede ved sjøkanten ut mot Fanafjorden. Tuften har vært benyttet i flere faser. Den tidligste bruken er fra senere del av romertid i det 3. og 4.århundre etter Kristus. Bruken kan deretter følges i større og mindre grad i folkvandringstid og trolig også i vikingtid men da muligens som arbeidsplass for håndverkere. Tuften ligger i dag inne på området til Hordamuseet på Stend.

Et enda større naust er registrert på gården Flesland bak hurtigbåtterminalen men det er ikke undersøkt ennå. Slike naust er tegn på at det har vært organisert bygdelag i området som igjen vitner om bygdedannelse og altså om regulert samfunnsstruktur allerede i eldre jernalder.

Gårder i Fyllingsdalen i eldre tid

Gårdene som vokser frem i området som senere utgjorde sentrale deler av Fyllingsdalen er Straume, Sælen og Fyllingen. Navnet Straume viser klart til den næringsrike og strie strømmen som skiller Nordåsvannet fra Grimstadfjorden utenfor. Fyllingen er et gårdsnavn som finnes flere steder i landet. I følge Oluf Rygh ligger disse gårdene i mange tilfeller innerst i en bukt eller innerst ved et vann som i dette tilfellet. Navnet Sælen kan bety sæl, altså et sæterhus. Det kan også vise til det å være ”sæl”, ”fullsæl” i betydningen overflod, Guds Velsignelse (av avkastning av Jorden).

I Fana bygdebok sier Egil Bakka at navn og størrelse tyder på at gårdene Straume, Sælen og Fyllingen er gamle gårder og trolig kan de stamme tilbake til eldre jernalder. Han mener også at på bakgrunn av slik grensene går har Fyllingen en gang vært under Sælen. Begge var gode gårder som gav god avkastning i følge jordeboken. Det var langt mindre gunstig for gårdene Straume og Eide ved Nordåsvatnets utløp. De produserte mindre, men til gjengjeld kunne bonden her benytte seg av jakt- og fiskemuligheter som ikke skal undervurderes som ervervskilde. Faktisk mener Bakka at Straume kan ha vært den eldste og foretrukne gården på grunn av sin tilgang til naturressursene. Belegg for dette finner han i at det er underlig at Sælen ikke hadde egen sjølinje dersom den var eldst. Men dette er også et argument Bakka fører for at de to trolig har vært samme gård opprinnelig. Sammen med Eide og Hope på sørsiden av strømmen var den store Straume gård som omfattet området som senere ble Fyllingen og Sælen, trolig den eldste gården med den eldste bosetningen tilbake til folkevandringstiden, mellom 400 og 550 etter Kristus. Det finnes så langt ikke arkeologisk materiale eller radiologiske dateringer som støtter denne dateringen, men ut fra indikasjonene er det ikke en urimelig datering. Bare videre arbeid i Fyllingsdalen kan hjelpe oss fremover i forståelsen av fortidens samfunn her.